

УДК 378.1

Тищенко В.М., доктор філософії, професор[©]*Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій
імені С.З. Гжицького***ЗА КАФЕДРОЮ І ЗА ПИСЬМОВИМ СТОЛОМ**

Викладацьке мистецтво – мистецтво суто індивідуальне. Тому від професіонала за кафедрою, своєрідного посередника між предметом, який він викладає, і студентами, що цей предмет вивчають, залежить багато: від його знань, розуму, характеру, темпераменту, звичок, вміння говорити і слухати, вміння вести дискусію, від почуття гумору, – тобто від особистості в цілому.

Проблема лекторської майстерності була, є й буде постійною (на відміну від тимчасовості багатьох інших) проблемою наших ВНЗ, оскільки лекція у реєстрі інтелектуальних робіт відрізняється своєю складністю. Робота ця має свої традиції та закони. Головний з яких: навчати людей можна, лише навчаючи їх невідомому. Систематичне насичення лекцій новою, незнайомою раніше слухачам інформацією є стрижневою вимогою викладання і одночасно – необхідною умовою привертання й втримання уваги студентів. Це ж стосується подання матеріалу, який вимагає від слухачів зусиль власної думки, швидкого й інтенсивного міркування, аналізу проблем, особистого ставлення до конкретних явищ і подій. Звичайно, ці паралелі не перетинаються і не повинні конкурувати. Засвоєння готових, розтлумачених, проілюстрованих знань коректно чергується з лекційними прийомами, що покликані розбуджувати творчу уяву студентів, допомагати їм не лише бачити, чути і фіксувати у пам'яті, а й думати, здогадуватися, шукати самим. Ми стимулюємо в такий спосіб ще й духовну та соціальну активність юнаків і дівчат у навчально-виховному процесі, позбавляємо їх звички споживати готові раціоналістичні конструкції.

Коли викладач стає перед аудиторією, вона справедливо чекає від його лекції не лише ґрунтового і глибокого, але обов'язково також цікавого, захоплюючого викладу. Лекція – це вид ораторського мистецтва. Тут діють закони літературного слова, оптимальної смислової композиції. Чимало майстрів кафедри мають ґрунтовні спеціальні знання, але при ньому володіють епітетом, метафорою, метонімією, перифразом, алегорією, інверсією, рефреном. Сила цих прийомів безперечна. Більше того – вона необхідна. І якщо, припустимо, математик чи фізик виступають за кафедрою не лише як вчений, а ще й як майстер слова (чому б ні?), то коефіцієнт корисної дії такої лекції буде вищим.

Кожна професія має свою специфіку. Для нашої бажано, щоб людина була наділена такою інтелектуальною особливістю, як діалектичне поєднання доказового логічного мислення з широкою художньою уявою. Це поєднання передбачає при викладі думки майстерне вживання вузьких, точних понять і слів, що мають широкий спектр значень, асоціативно більш багатих. Звичайно, це досить складно: потрібна

© Тищенко В.М., 2011

належна лекторська культура, – коли думка змагається у швидкості зі словесним рядом. Вона не може відставати. Думка повинна бути лідером, лідером рівно настільки, щоби встигати заповнити собою простір між “обкатаною” фразою і миттєвою імпровізацією. Саме в цей момент зароджується навчальний образ.

Враховуючи все сказане, можна, гадаємо, погодитись з тою важливою роллю, яку відіграє у творчості викладача **попередня підготовча робота**. У домашній лабораторії викладача ВНЗ домінує процес прокладання шляхів реалізації професійного задуму, що у значній мірі залежить від творчої індивідуальності автора, здатного використовувати загальні закономірності й попередній досвід такої роботи.

Задум – це те, що відклалося в уявленні педагога, загальне бачення змісту навчального матеріалу та форми його подачі. З часом практика неминує вносити корективи у наші творчі накреслення: вони поступово уточнюються, конкретизуються, а іноді – й принципово змінюються. Тому задум в його кінцевому варіанті може відрізнятись від первинного. Слід також відрізнити задум від намірів і планів педагога. Знати тему і матеріал до неї, знати день тижня, число вузівської пари та аудиторне приміщення – це ще не означає спланувати лекцію як науково-мистецьку одиницю. І лише глибоко та всебічно усвідомлений задум робить викладацький процес творчістю.

Кожна успішна вузівська лекція, у значній мірі, є результатом праці в домашній “лабораторії” її автора. Саме тоді закладаються комунікаційні основи навчання, шліфується кожен вислів, обмірковуються формулювання, обираються виразні засоби. Ключ до ефективності навчальної лекції – в умінні викладача формулювати свою думку, інтелектуально творити у присутності студентів, творити швидко і якісно, відразу начисто, без чернеток, виправлень і змін. Але це ще не все. На відміну від письменника з одного боку та читця-декламатора – з іншого, академічний лектор несе відразу два навантаження: він автор своєї лекції, і він же її виконавець. Як автор лекції, викладач повинен обдумувати і формулювати навчальний матеріал; як виконавець – зобов’язаний піклуватися про форму подачі матеріалу студентам. І він має робити це віртуозно, тобто **вміти поєднувати авторство з виконавською технікою**.

Це поєднання містить немало труднощів. Бути автором письмового матеріалу – серйозна задача. Не тільки поетам, письменникам відомі так звані “муки творчості”: чернетки кваліфікованих викладачів також свідчать про велику і трудомітку роботу одночасно і над змістом, і над формою викладу. Чернетки, напевно, тому так і названі, що вони зовсім чорні від вставок, закреслень, змін. Але ця робота, коли отримуєш належний результат, не може не радувати. І не може не зміцнювати нашої впевненості у правоті афоризму Вергілія: „Labor omnia vincit improbus” (Все перемагає наполеглива праця).

Щодо іншого навантаження викладача-лектора, тобто виконавської техніки, – воно також дається не відразу. Виступ перед аудиторією – завжди випробування, особливо для новачків. Кожен викладач добре пам’ятає свою першу лекцію. Скільки було хвилювань! Що сказати? Як сказати? Яким голосом почати, куди дивитись, не

забути б чого, якими словами завершити лекцію, – ось ті незмінні турботи дебютанта, що зароджуються до початку навчальної пари і не залишають лектора під час її. До цього можна додати, що лектор-новачок надзвичайно чутливий до поведінки студентів (хтось не так подивився, хтось посміхнувся, хтось позіхнув, хтось почав шепотіти своїй сусідці і т.д.). Причиною таких та подібних нюансів у поведінці аудиторії лектор вважає себе, ще більше червоніє, ніяковіє... Хто пройшов через усе це, той, напевно, засвоїв, що лекторська справа вимагає як досвіду та і своєрідного **аудиторного гарту**.

Вже було сказано, що центр роботи над мовою своїх лекцій викладач повинен переносити на попередню (бібліотечну, домашню) підготовку. Турбота про словесну форму лекторської думки бере свій початок з моменту оформлення науково-педагогічного завдання. Процес інформаційного осмислення цього завдання неминуче супроводжується словесними спробами; основні думки лекції так чи інакше виливаються у мовні форми. І ці форми лектор не може, звичайно, конструювати із запозичених висловів, зворотів і цитат. Їм відводиться, хоча іноді й яскрава, але все ж допоміжна роль. Робота вузівського лектора лише тоді може стати результативною, коли він створить **власний мовний стиль**.

Візьмемося стверджувати, що існує принцип своєрідного розподілу відповідальності між авторами книг, якими користувався викладач при підготовці до лекції, і самим лектором. У сфері дидактики такий розподіл здійснювався на тому чи іншому рівні завжди. Тепер ця задача набагато ускладнилася у зв'язку з появою багатьох нових джерел інформації.

Навчальний результат майбутньої лекції у значній мірі визначають фахові знання викладача. Чималий вплив на розв'язання навчальних завдань може мати ступінь нашого володіння комп'ютерною технікою і можливості користуватися цією технікою, виходячи із професійних потреб. За цим чітко проглядається зростаючий вплив **“комп'ютерної освіти”** у повсякденній викладацькій роботі.

В умовах стрімкого наближення до ери “кнопочних знань”, коли починає панувати чисто механічний підхід до проблеми швидкого одержання науково-навчальної інформації, здавалося б, ні до чого обговорювати питання про особисті якості тих, хто ці кнопки натискає. Проте, якщо навіть з'являється можливість простим натисканням кнопки забезпечити себе необхідною інформацією для наступної аудиторної роботи, то ретранслятором знань так чи інакше буде людина. Більше того, пораду студентам “натиснути кнопку” також дає людина – Вчитель, що обов'язково несе відповідальність за свою рекомендацію. Учителю бажано бути не тільки здатним давати рекомендації, але давати їх безпомилково.

Комп'ютер, звичайно, відіграватиме все більшу й більшу роль у системі вищої (та й не тільки вищої) освіти. Але у Вчителя традиційного, Вчителя живого залишиться віковична магія – це те, що творчий процес народження знань відбувається на очах у студентів, являючи своєрідний предмет насолоди і для аудиторії, і для викладача.

Лише у прямій взаємодії з учнями педагог може досягти таких вершин натхнення, які не доступні йому за жодних інших умов.

Література

Стаття є авторським матеріалом, частиною власної концепції, з найбільш повним висвітленням якої Шановні Читачі можуть, зокрема, ознайомитись у монографіях: Тищенко В.М. *У володіннях Логоса*. – Львів: Сполом, 2002. – 342 с.; Тищенко В.М. *Викладач вищої школи: феномен професії*. – Львів: Сполом, 2006. – 398 с. А також у навчальному посібнику: Тищенко В.М. *Лаконічна Україна*. – Львів: Сполом, 2009. – 320 с. (Гриф МОН).

Summary

Vadim Tyshchenko

*Lviv National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies
named after S.Z. Gzhyskyj*

AFTER DEPARTMENT AND AT THE WRITING TABLE

A teaching art is an art especially individual. Therefore from a professional after a department, original mediator between an object, what of him lays out, and by students, that this object is studied, depends much: from his knowledge, mind, character, temperament, habits, ability to talk and listen, ability to conduct a discussion, from sense of humour, - id est from personality on the whole.